

HATA VE HİLE DENETİMİ: SERMAYE PİYASASI KURULUNA KAYITLI HALKA AÇIK ANONİM ŞİRKETLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Doç. Dr. Mehmet ERKAN*

Arş. Gör. Nuray DEMİREL ARICI**

ÖZ

Ekonomik hayatta kişi, kurum ve kuruluşlar tarafından işletmeler hakkında alınan çeşitli kararlar, bu işletmelerin bütün bir faaliyet dönemi neticesinde finansal ve faaliyet durumlarını özetledikleri finansal tablolara dayanmaktadır. Alınan kararların sağlıklı olabilmesi finansal tablolar aracılığıyla elde edilen bilginin uygun, anlaşılabilir ve güvenilir olmasına bağlıdır. Ancak özellikle 2000’li yıllarda yaşanan büyük ölçekli muhasebe ve denetim skandalları, finansal bilgiye karşı duyulan güveni sarsmış ve büyük zararlara neden olmuştur. Bu durum ülkeleri finansal bilgilerin güvenilirliğini arttırmak için bir takım düzenlemeler yapmaya yöneltmiştir. Bu çalışmanın amacı; işletmeleri ve ülke ekonomilerini olumsuz etkileyen hata ve hile kavramlarına açıklık getirilerek, ülkemizde Sermaye Piyasası Kurulu’nun halka açık anonim şirketlerde hata ve hile denetimine ilişkin yaklaşımının incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Hile, hata ve hile denetimi, hileli finansal raporlama

FRAUD AUDIT: REGULATIONS ABOUT PUBLICLY-HELD COMPANIES QUATED ON CAPITAL MARKETS BOARD OF TURKEY

ABSTRACT

Various decisions about businesses rely on financial statements that represent the financial and operational results of these businesses. Right decisions depend on relevant, understandable and reliable financial information. But the large-scale accounting and auditing scandals were experienced particularly in 2000 years broke the reliability of financial information. This scene addresses countries to make regulations in order to increase the reliability. The aim of this study is to clarify fraud concept and look over the view of Capital Markets Board of Turkey about fraud audit in publicly-held companies.

Key Words: Fraud, fraud audit, fraudulent financial reporting

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD, e-posta: merkan@aku.edu.tr

** Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD, e-posta: nuraydemirel@kmu.edu.tr

1. GİRİŞ

Muhasebenin temel görevi, finansal tablolar aracılığıyla başta pay sahipleri ve yatırımcılar olmak üzere işletme ile ilgili kişi ve kurumlara işletme hakkında güvenilir ve gerçeğe uygun bilgi sağlamaktır. Bilgi kullanıcıları kendilerine aktarılan bu bilgiler doğrultusunda işletme ile ilgili kararlar verirler. Fakat bu süreçte bilgi kullanıcılarına yanlış bilgiler aktarılabilir. Bu durum, bilgisizlik ve dikkatsizlik sonucu olabileceği gibi, bilerek ve isteyerek de olabilir. Kasten yanlış veya yetersiz bilgi aktarma “hileli finansal raporlama” olarak adlandırılmaktadır (Çatıktaş ve Çalış, 2007: 189-190).

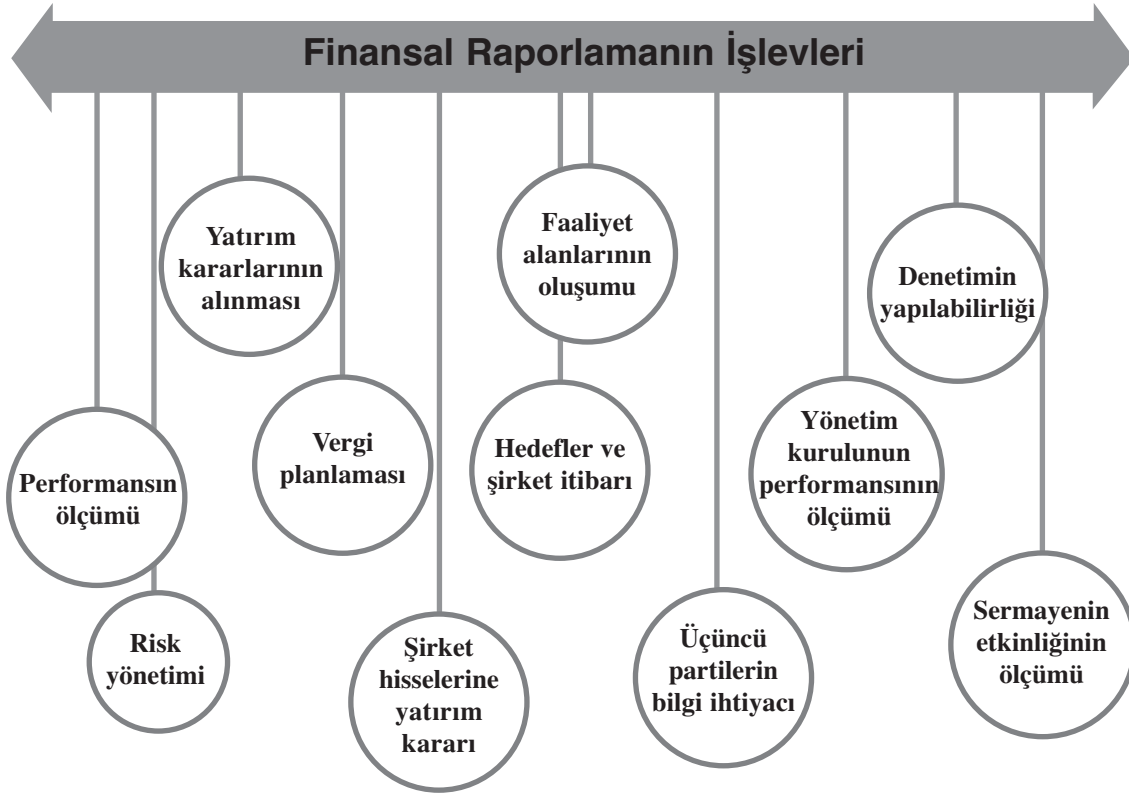
ABD’de 2001 yılı sonunda ortaya çıkan ve finansla ilgilensin veya ilgilenmesin herkesin dikkatini üzerine çeken Enron olayı ile zirveye ulaşan hileli işlemler; Xerox, Dynegy, WorldCom, Global Crossing, Tyco International, Qwest Communications ve Adelphia Communications gibi diğer skandallarla had safhaya ulaşmıştır. Yaşanan bu skandallar ABD’den başlayarak çeşitli ülkelerde bir dizi düzenlemeyi beraberinde getirmiştir (Abdioğlu, 2007: 120). Yine 2008 yılında ABD’de başlayan mortgage krizi sonrasında ABD’nin en büyük mevduat bankaları ve finansal kuruluşları (örn; Merrill Lynch, Lehman Brothers, Fannie Mae ve Freddie Mac, Washington Mutual) ya ABD hükümeti tarafından el konulmak zorunda kalmış veya

diğer banka ya da finansal kuruluşlara değerlerinin çok altında satılmışlardır. Bu durum başta yatırımcıları ve ABD’nin ekonomisini daha sonra da tüm dünyayı olumsuz yönde etkilemiş ve finansal bilgiye olan güvenin bir kez daha zedelemesine neden olmuştur (Çıtak, 2009: 83).

Bu çalışmanın amacı, işletmeleri ve ülke ekonomilerini bu kadar çok etkileyen hile kavramına açıklık getirilerek, ülkemizde Sermaye Piyasası Kurulu’nun halka açık anonim şirketlerde hata ve hile denetimine ilişkin yaklaşımının incelenmesidir.

2. HİLE KAVRAMI VE TÜRLERİ

Bir işletmede güvenilir finansal raporlama yapılması, özellikle işletmenin hisse senetlerine yatırımcı çekmek ve işletmeye kredi bulmak için ön şart olup, işletmenin piyasada belli sözleşmeler yapması ve belli tedarikçilerle çalışabilmesi açısından çok önemlidir. Bu nedenle yatırımcılar, kredi verenler, müşteriler, tedarikçiler, işletme yönetiminin performansını değerlendirmek ve diğer firma ve yatırımcılarla karşılaştırmak için güvenilir finansal raporlar istemektedirler. Güvenilir finansal raporlama, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve standartlara uygun düzenlenmiş ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulmuş finansal bilgiler içeren tablolar hazırlamak anlamına gelir (Doyrangöl, 2007: 53). Finansal raporlamanın işlevleri aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Finansal Raporlamanın İşlevleri

Kaynak: Gürer H. (2009). Bağımsız Denetim Uygulamaları, Denetim ve Muhasebe Standartları, Etik Değerler. archive.ismmmo.org.tr/docs/seminer/02022009_HuseyinGurer.ppt

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlüğü'nde hile; birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun şeklinde tanımlanmıştır.

Muhasebe bilimi için hile; yanlış olduğu bilinen veya doğruluğuna inanılmayan bir takım uygunsuzlukların ve yasa dışı hareketlerin maksatlı kandırma veya yanlış sunma niyetiyle yapılmasıdır (Emir, 2008: 112).

Şüphesiz ki, günümüzde yapılmış veya yapılabi-

lecek hilelerin tümünü kayıt altına almak veya sınıflandırmak son derece güçtür. Bunun nedeni, yeni bir hile türünün ortaya çıkmasında insan beyninin önemli rol oynamasıdır. İnsan yaratıcılığının sınırının olmadığı düşünüldüğünde neyle karşı karşıya kalındığı ve işin zorluğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Ancak işletme odaklı olarak yapılan hileler Tablo 1'den de görüleceği üzere genel olarak beş ana grupta toplanabilir (Bozkurt, 2009: 64-66):

Tablo 1. Hile Grupları

Hile Türü	Kurban	Hileyi Yapan	Açıklama
Çalışan Hileleri	İşveren	Çalışanlar	Çalışan hırsızlık yapar.
Yönetim Hileleri	Mali Tablo İlgilileri	Tepe Yöneticileri	Mali tablolar olduğundan farklı gösterilir.
Yatırım Hileleri	Yatırımcılar	Bireyler	Yatırıma para yatırılır.
Satıcı Hileleri	Alım Yapan İşletmeler	Satıcılar	Fiyatlar şişirilir, sevk olmadan para alınır.
Müşteri Hileleri	Satış Yapan İşletmeler	Müşteriler	Satıcı aldatılır.

Kaynak: Bozkurt N. (2009). İşletmelerin Kara Deliği Hile: Çalışan Hileleri. Alfa Yayınları: İstanbul, s.65.

Çalışan hileleri; zimmet yoluyla hırsızlık veya mesleki hileler olarak da isimlendirilmektedir. Genel olarak bir çalışanın, işletmenin varlıklarına el koyarak veya kural dışı kullanarak işvereni dolandırmasıdır.

Yönetim hileleri; hileli mali raporlama şeklinde de isimlendirilebilir. Genellikle tepe yöneticileri tarafından, işletmenin mali tabloları ile oynanması veya değiştirilmesi şeklinde yapılmaktadır.

Yatırım hileleri; değersiz veya hiç yapılmayan yatırımların olaydan şüphe duymayan yatırımcılara satılmasıdır.

Satıcı hileleri; işletmeye mal veya hizmet satan satıcıların tek başına veya işletmeden bir çalışan ile işbirliği yaparak gerçekleştirdiği hilelerdir.

Müşteri hileleri; müşterilerin mal veya hizmet satın aldıkları işletmelere karşı tek başına veya işletmeden bir çalışanla işbirliği yaparak gerçekleştirdiği hilelerdir.

Bu hile çeşitlerinden en çok zarara neden olan hileli finansal raporlama, finansal raporların kasti olarak çarpıtılmasıyla karşılaşılan bir suçtur. Yapılmadığı halde yapılmış gibi gösterilen satışlar, dönemi olmadığı halde gelecek yıla ait gelirin cari yılda kazanılmış gibi gösterilmesi, harcamaların uygun olmayan şekilde aktifleştirilmesi veya cari yıla ait harcamanın gelecek yıla aitmiş gibi sunulması bu kapsamda değerlendirilebilir (Ata vd., 2009: 216).

Amerika Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Enstitüsü (AICPA) tarafından yayımlanan ve 1997 yılında yürürlüğe giren Denetim Standartları SAS (Statement on Auditing Standards) No.82’de hileli finansal raporlar; kasıtlı olarak doğru olmayan bilgilere yer verilen finansal raporlar olarak tanımlanmış ve hilenin, hileli finansal raporlardan ve varlıkların kötüye kullanımından kaynaklandığı belirtilmiştir (Özşahin, 2000: 24). Dış denetçilerin finansal tablolardaki hile riskini değerlendirmesinde bir kılavuz niteliğinde olan SAS No.82, 2002 yılında SAS No:99 ile yürürlükten kaldırılmış ancak yeni

standardın hile tanımına ilişkin yaklaşımında bir değişiklik olmamıştır (Küçük ve Uzay, 2009: 240).

Merkezi ABD’de bulunan Uluslar arası Suiistimal İnceleme Uzmanları Birliği (ACFE) ise hileyi; yolsuzluk, varlık zimmete geçirme ve hileli raporlar olmak üzere üçe ayırmaktadır (ACFE, 2008: 7):

Yolsuzluklar; (1) çıkar çatışması (satın alma yolsuzlukları, satış yolsuzlukları, diğer), (2) rüşvet alma (fatura komisyonları, ihale rüşvetleri, diğer), (3) yasal olmayan bahşişler ve (4) ekonomik zorbalık olarak gruplara ayrılmıştır.

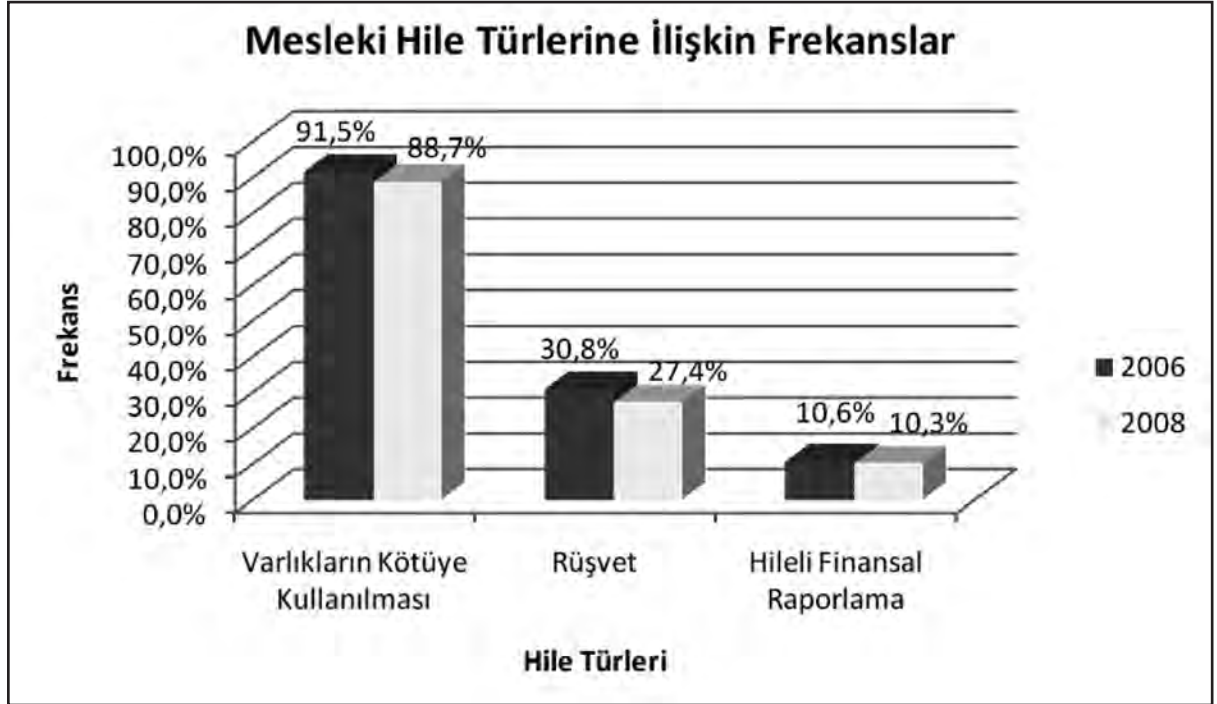
Varlık zimmet geçirme; (1) nakit ve (2) nakit dışı olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Nakit zimmete geçirme; (i) hırsızlık, (ii) hileli harcamalar (faturalarda tahrifat- hayali şirket faturaları, hileli satıcı faturaları, kişisel satın almalar; maaş hileleri- hayalet çalışanlar, hileli komisyonlar, çalışanların ücretleri, tahrif edilmiş ücretler; gider hileleri- yanlış nitelendirilen harcamalar, abartılmış harcamalar, fiktif harcamalar, yüksek tutarda harcamalar; çek tahrifatı - sahte

çek düzenleme, sahte çek ciro etme, ödemenin yapılacağı kişiyi değiştirme, iptal edilmiş çekler; kayıtlı harcamalar- yanlış kayıt iptalleri, yanlış ödemeler), (iii) defter kayıtlarında tahrifat şeklinde alt bölümlere ayrılmıştır. Nakit dışı zimmete geçirme ise; (i) kötüye kullanma ve (ii) hırsızlık olarak bölümlendirilmiştir.

Hileli raporlar; (1) finansal hileli raporlar ve (2) finansal olmayan hileli raporlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Finansal hileli raporlar; (i) varlık ve gelirlerin yüksek gösterilmesi (zamanlama farklılıkları, fiktif gelirler, örtülü borç ve harcamalar, uygunsuz beyanlar, varlıkların yanlış değerlemesi) ve (ii) varlık ve gelirlerin düşük gösterilmesi şeklinde gruplandırılmıştır. Finansal olmayan hileli raporlar ise; (i) çalışan dokümanları, (ii) iç dokümanlar ve (iii) dış dokümanlar şeklinde açıklanmıştır.

ACFE’nin 2008 yılı “Mesleki Hile ve Suiistimal” raporuna göre; Amerika’da 2008 yılında yaşanan hilelerin %88,7’si varlıkların kötüye kullanılması, %27,4’ü rüşvet ve %10,3’ü hileli finansal raporlar şeklinde gerçekleşmiştir.

Grafik 1. Mesleki Hile Türlerine İlişkin Frekanslar

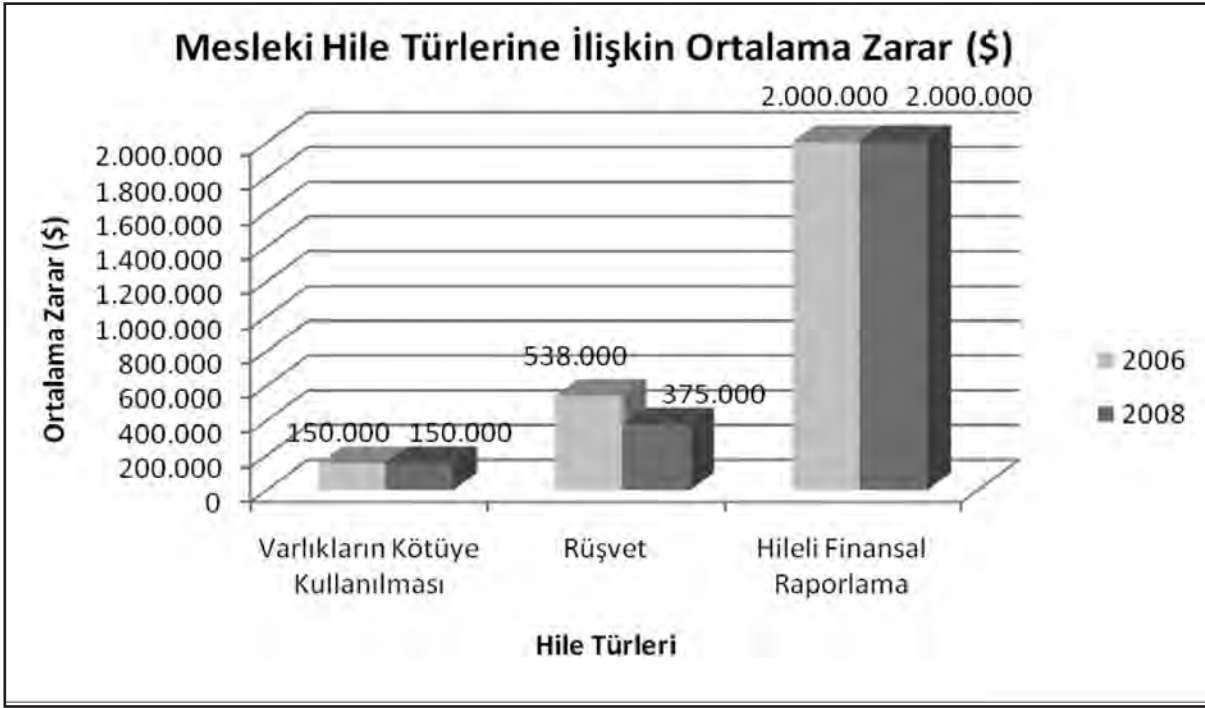

Kaynak: ACFE. 2008 Report to the Nation on Occupational Fraud&Abuse, p.11.

Aynı rapora göre; varlıkların kötüye kullanılması sonucu 150 bin dolar, rüşvetler sonucu 375 bin dolar ve hileli finansal raporlama nedeniyle 2 milyon dolar kayıp öngörülmektedir. Grafik-

lerde de görüleceği üzere, görülme sıklığı en az olan hileli finansal raporlama en yüksek zarara sebep olmaktadır.

Grafik 2. Mesleki Hile Türlerine İlişkin Ortalama Zarar

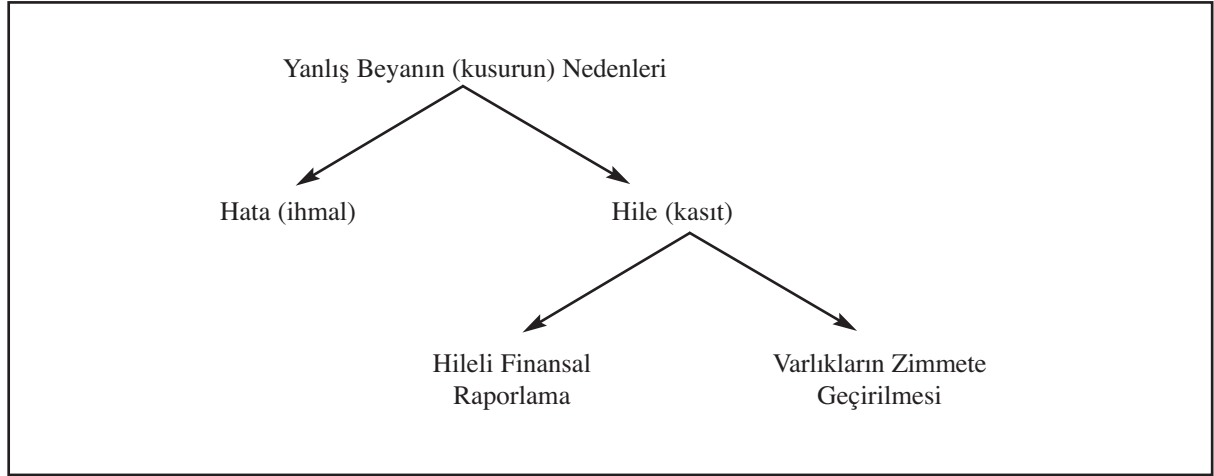
Kaynak: ACFE. 2008 Report to the Nation on Occupational Fraud&Abuse, p.11.

Hile, şirket skandallarının da ortaya koyduğu büyüklüğü ile her işletme ve ekonomi için dikkat edilmesi gereken bir tehdit unsurudur (Abdioğlu, 2007: 135). Üstelik yapılan muhasebe hileleri yalnızca şirket sahiplerini ve yatırımcıları değil, çalışanlar, kredi kurumları, devlet ve denetim firmaları gibi pek çok kesimin de zarar görmesine neden olmaktadır (Pazarçeviren,2005:2). ABD’de denetçilere açılan davaların hem sayısal hem de parasal olarak önemli ölçüde artması bu durumun bir göstergesidir. Örneğin 1983 yılında 6 büyük denetim firması aleyhine sadece 3 dava açılmışken, bu sayı 1993 yılında 210’a çıkmıştır. Bu firmaların hukuki işlemler için yaptıkları harcamalar 1983 yılında toplam hasılatın %2,6’sını oluştururken, bu miktar 1993 yılında %12’ye çıkmıştır. Geçmiş akademik çalışmalar denetçilerin dava edilmelerinde önemli bir faktör olarak denetledikleri müşterilerinde herhangi bir hile çeşidinin bulunması olduğunu göstermektedir (Önder, 1999: 323).

3. HATA VE HİLE AYRIMI

Finansal tablolardaki yanlışlıkların iki kaynağı olabilir. Bunlar; hata ve hilelerdir. Hata; finansal tablo kalemlerinin tanınması, ölçülmesi, sunulması ve açıklanması sırasında kasıt olmaksızın yapılan yanlışlıkları ifade etmektedir. Hile ise; işletme yönetiminin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak legal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmalarını ifade eder.

Hileyi hatadan ayıran başlıca faktör, finansal tabloların yanıltıcı şekilde beyan edilmesiyle sonuçlanan eylemin altında kasıt olup olmadığıdır (Erdoğan, 2002: 21). Dolayısıyla, şekil 2’de de görüldüğü gibi sorumlusu kim olursa olsun, yanlış beyan olgu olarak bir ‘kusur’dur ve kusurun ihmal (hata) ve kasıt (hile) olarak iki boyutta düşünülmesi gerekir.

Şekil 2. Yanlış Beyanın Nedenleri

Kaynak: Özbirecikli M. (2006). “Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme”. **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Yıl:5, Sayı:18, s.4.

Hilenin amacı; vergi tasarrufu sağlamaktan başlayıp, özellikle işletmenin durumunun iyi olmadığı durumlarda kredi kaynaklarına daha iyi ulaşabilmek için şirketin olduğundan daha iyi gösterilmesine kadar uzanır. Halka açık şirketlerde hisse senedinin piyasa değerini değiştirmek ve üzerinden spekülasyon yapmak veya azınlıkta kalan ortakların aleyhine, ağırlıklı ortak lehine düzenleme yapmak genelde hilelerin gerçek kaynağıdır (Kaval, 2005: 65).

Hata ve hileler genel olarak incelendiğinde; hataların genellikle personel tarafından kasıtsız olarak yapıldığı, ancak hilelerin ağırlıklı olarak şirketin üst yönetimi ve yönetici ortakları tarafından çeşitli nedenlerle yapıldığı görülmektedir. Hilenin gerçekleşme şekli amaca göre değişir (Erol, 2008: 231). Esasında iki fiil de hesap işleyişi ve kayıt düzeninin vergi ve muhasebe ilkelerine aykırı tutulması anlamına gelmektedir. Ancak hata ile hile arasında suçun manevi unsurunun oluşması bakımından farklılık bulunmaktadır. Maddi unsur aynı olsa bile manevi unsur-

daki farklılık bu iki fiili birbirinden ayırmaktadır. Maddi unsur; hile fiili, manevi unsur ise fiilin kasten yapılıp yapılmadığıdır (Gürsoy, 2009). Hile yapan kişi ya da kişilerin amacı, kendileri ya da başkalarının hakkı olmadığı halde bir menfaat elde etmektir. Başka bir deyimle hata yapanlar birilerine zarar verirler ama kendi menfaatleri yoktur; ancak hile yapanlar başkalarına zarar verirken kendileri menfaat elde etme amacındadırlar (Dumanoğlu, 2005: 349). Muhasebe hataları kayıtlar üzerinden yapılırken, muhasebe hileleri ağırlıklı olarak belgeler üzerinde ve isteyerek yapılır. Hilenin belgeler üzerinde ve bilinçli olarak yapılması nedeniyle muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkarılması beklenemez (Altındağ, 2001: 685).

Hilenin önlenmesinde ve ortaya çıkarılmasında esas sorumluluk işletme yönetimine aittir. İşletme yönetimi finansal tabloların finansal raporlama standartlarına göre hazırlanması ve dürüst bir şekilde sunumundan sorumludur. Bu sorumluluk, finansal tabloların hata ve/veya hile ve

usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar içermeyecek biçimde hazırlanarak, gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmasını sağlamak amacıyla gerekli iç kontrol sisteminin tasarlanmasını, uygulanmasını ve devam ettirilmesini, koşulların gerektirdiği muhasebe tahminlerinin yapılmasını ve uygun muhasebe politikalarının seçilmesini içermektedir (Öztürk, t.y: 8).

Hileden sağlanacak yarar, onun için katlanılacak maliyetten fazla olduğu sürece hile eylemi gerçekleşmektedir. Bu nedenle hile yapmaya aday olan çalışana, katlanacağı maliyetin elde edeceği yarardan daha fazla olacağı inandırılırsa, hile riski en aza indirilebilir (Bozkurt, 2009: 400). Ancak bazı işletmeler, hileyi bir risk unsuru olarak görmezler ve bir iç kontrol sistemi oluşturmadan karşılıklı güven ilişkisi çerçevesinde çalışırlar. Özellikle küçük işletmeler güven unsuruna dayanarak çalıştığı için bunlarda hileli işlemlerin görülme riski daha fazladır. COSO (ABD Treadway Komisyonu)'nun başkanlığını yaptığı bir komisyon tarafından, hileli mali tablolara ilişkin olarak 1987 ve 1997 yılları arasında tespit edilen 200 olay çerçevesinde yapılan incelemede, hileli mali tablo hazırlayan şirketlerin %78'inin NYSE veya AMEX'te işlem görmediği, şirketlerin küçük ölçekli şirketler olduğu ve aktif toplamlarının 100 milyon doları geçmediği belirtilmiştir (Özşahin, 2000: 26). Bu-

nunla birlikte muhasebede manipülasyon, hile ve yolsuzluk konuları; genel olarak kamuya hesap verme yükümlülüğü bulunan, hisse senetleri borsada işlem gören halka açık şirketler, bankalar ve sigorta şirketleri açısından ele alınmaktadır. Bunun nedeni, sermaye piyasası gelişmiş olan ekonomilerde bu şirketlerin finansal tablolarının manipüle edilmelerinin çok daha büyük tehlike arz etmesidir. Çünkü bu ülkelerde insanların tasarrufları çoğunlukla borsalarda işlem gören şirketlerin hisselerine yatırılmıştır. Ellerinde büyük fonlar oluşan sigorta şirketleri de yine bu hisse senetlerine yatırım yapmaktadır (Üstünel, 2009). Bu nedenle halka açık şirketlerde yapılan hile ve usulsüzlüğün sebep olduğu zarar, çok daha büyük bir kesimi etkilemektedir.

4. HİLE RİSK FAKTÖRLERİ (HİLE ÜÇGENİ)

Cressey tarafından 1940'ların sonlarında geliştirilen ve hile üçgeni olarak da adlandırılan teoriye göre; hilenin işlendiği ortamlarda üç durumun mevcudiyeti söz konusudur. SAS No:99'daki yaklaşıma göre ise, hilenin gerçekleştiği ortamlarda genellikle bu üç durumun var olduğu ileri sürülmekle birlikte, hile potansiyelinin oluşabilmesi için hile üçgenindeki tek bir durumun var olması da yeterlidir (Küçük ve Uzay, 2009: 243). Hile üçgeni aşağıdaki gibidir:

Şekil 2. Yanlış Beyanın Nedenleri

Kaynak: Özbirecikli M. (2006). “Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme”. **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Yıl:5, Sayı:18, s.4.

İşletmede hile ve usulsüzlüğe yönelik baskı veya fırsat elde etme veya harekete geçirici olabilecek olay ve koşullar, SPK tebliğinde “hile ve usulsüzlük risk faktörleri” olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda;

- İşletmeye ilave öz sermaye sağlayacak olan üçüncü şahısların beklentilerini karşılama ihtiyacı, hile ve usulsüzlük yapmak için baskı yaratabilir.
- Gerçekçi olmayan kar hedeflerine ulaşılması durumunda prim ödemesinin taahhüt edilmesi, hile ve usulsüzlük yapmak için bir teşvik unsuru olabilir.
- Etkin olmayan kontrol sistemleri, hile ve usulsüzlük yapmaya fırsat yaratabilir.

Hile ve usulsüzlük risk faktörleri, mutlaka hile ve usulsüzlüğün var olduğunu göstermez. Bu nedenle bağımsız denetçi, hile ve usulsüzlük risk faktörlerinin varlığını ve bu faktörlerin önemli bir yanlışlık riskine sebep olup olmayacağını mesleki kanaatini kullanarak değerlendirir.

5. SERMAYE PİYASASI KURULUNA KAYITLI HALKA AÇIK ANONİM ŞİRKETLERDE HATA VE HİLE DENETİMİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Denetim, bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere olan uygunluk derecesini araştırmak ve bu konuda bir rapor düzenlemek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan kanıt toplama ve değer-

lendirme sürecidir (Bozkurt, 2000: 23). Hile ve usulsüzlüklerin tespit edilmesine yönelik olan denetim, formal bir analitik yöntemden çok sezgisel bir süreçtir. Hile denetimi, hukuki sorgulama yöntemleri ile standart denetleme tekniklerini birleştiren yeni bir alandır (Emir, 2008: 110).

Muhasebecilerin ve denetçilerin çalışmaları esnasında hile konusuna daha fazla önem vermeleri için son yıllarda muhasebe ile ilgili taraflar tarafından değişik mevzuat çalışmaları yapılmıştır (Erol, 2008: 233).

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından yayınlanan Uluslararası Denetim Standartları (ISA) ve ABD’de Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları (US GAAS) dünyada en yaygın kullanılan denetim standartlarıdır. Son 10 yılda tüm dünyada ortaya çıkan muhasebe skandalları ve sonrasında yaşanan şirket iflasları, itibar zedelenmeleri sonucunda ulusal muhasebe standardı belirleyicileri ve hükümetler tarafından yeni kanunlar ve düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler denetim mesleğini düzenleyici ve kontrol edici yeni kurulların, örgütlerin oluşumuna ve mevcut otoritelerin yeniden yapılanmalarına neden olmuştur. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde bağımsız denetçileri denetlemek üzere Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB) oluşturulmuştur. Türkiye’de ise halka açık şirketlerin bağımsız denetim çalışmalarında Sermaye Piyasası Kurulu tarafından 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkındaki Tebliğ”e (Seri X, No:22) uyulmaktadır (www.denetimnet.net). Bu tebliğ, Uluslararası Denetim Standartları (ISA) ve Uluslararası İnceleme Standartları (ISRE) benimsenerek hazırlanmıştır (Öztürk, t.y.: 2).

Tebliğin altıncı kısmı hile ve usulsüzlükler hakkındadır. Tebliğ, hile ve usulsüzlüğü “işletme

yönetimindekiler ile yönetimden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak adil veya yasal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunması” şeklinde tanımlamıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere hile ve usulsüzlük yönetim tarafından yapılabileceği gibi, çalışanlar tarafından da yapılabilir. Ancak işletme yönetiminin yaptığı hile ve usulsüzlüklerin ortaya çıkarılma olasılığı, işletme çalışanlarının yaptığı hile ve usulsüzlüklerin ortaya çıkarılma olasılığından daha düşüktür.

Tebliğe göre; varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal raporlama olmak üzere iki tür hile ve usulsüzlük söz konusudur.

Varlıkların kötüye kullanılması; bir işletmenin varlıklarının çalınması eylemini içerir ve genellikle şirketin çalışanları tarafından nispeten küçük ve önemsiz miktarlarda gerçekleştirilir. Ancak, kötüye kullanma işletme yönetimi tarafından da gerçekleştirilebilir. Varlıkların kötüye kullanılmasında, genellikle varlıkların kaybolması veya izin alınmaksızın rehin verilmesini gizlemek için yanlış veya yanıltıcı kayıtlar yapılması ve gerçeğe aykırı belge düzenlenmesi söz konusu olur.

Hileli finansal raporlama ise; kasıtlı olarak finansal tablolarda olması gereken tutarların veya açıklamaların yer almaması veya yanlış beyan edilmesi suretiyle finansal tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır. Tebliğde hileli finansal raporlamanın içeriği aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

a) Finansal tabloların hazırlanmasına dayanak olan muhasebe kayıtlarının veya destekleyici dokümanların tahrif edilmesi (evrak sahtekarlığı), değiştirilmesi, manipüle edilmesi ve/veya gerçeğe aykırı belge düzenlenmesi,

b) Finansal tablolara yansıtılması gereken olay, işlem ve diğer önemli bilgilerin kasıtlı olarak atlanması veya yanlış yansıtılması,

c) Finansal tablolara yansıtılması gereken olay, işlem ve diğer önemli bilgilerin, kayda alınması, değerlendirilmesi, sınıflandırılması, sunumu ve dipnotlarda açıklanması ile ilgili muhasebe ilkelerinin kasıtlı olarak yanlış uygulanması.

Bu kapsamda, hile ve usulsüzlük aşağıdaki şekillerde gerçekleştirilebilir:

- a) Faaliyet sonuçlarını değiştirmek ya da başka amaçlara ulaşmak için özellikle hesap dönemi sonuna yakın bir tarihte fiktif yevmiye kayıtları yapmak,
- b) Hesap bakiyelerini tahmin etmede kullanılan varsayımları uygun olmayan biçimde oluşturmak ve kanaatleri değiştirmek,
- c) Raporlama döneminde meydana gelen işlem ve olayları finansal tablolara yansıtmamak, zamanından önce yansıtmak veya ertelemek,
- d) Finansal tablolarda yer alan tutarları etkileyebilecek bilgileri gizlemek veya açıklamamak,
- e) İşletmenin finansal durumunu veya finansal performansını yanlış sunmak amacıyla karmaşık işlemlere girişmek ve
- f) Önemli ve olağandışı işlemlere ilişkin kayıtları ve koşulları değiştirmek.

Finansal tablolardaki hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar genellikle, yıl içinde ya da dönem sonlarında uygun olmayan kayıtların yapılması ya da resmi kayıtlarda yer almayan tutarların finansal tablolarda düzeltilerek veya yeniden sınıflandırılarak sunulması şeklinde ortaya çıkar. Bu tür usulsüz kayıtlar, SPK tebliğinde sıralan özellikleri itibarıyla istisnai olarak sık kullanılmayan hesaplara, görevli olmayan kişilerce dönem sonunda veya kapanış kaydı olarak, çok yetersiz açıklamalarla, hesap numarası olmayan, finansal tabloların hazırlanması sırasında veya öncesinde, yuvarlanmış rakamlar ya da sonu aynı olan rakamlarla yapıl-

maktadır. Uygun olmayan yevmiye kayıtları veya düzeltme kayıtları; karmaşık ve olağandışı içeriği olan işlemlere ilişkin, önemli tahminleri ve dönem sonu düzeltme kayıtlarını içeren, geçmişte önemli yanlışlıklara konu olmuş, zamanında mutabakat yapılmamış ya da mutabakat farklarının olduğu, grup içi işlemleri içeren ve ya usulsüzlük nedeniyle önemli yanlışlık riski ile ilişkilendirilmiş olan hesapları içerebilir.

Özellikle muhasebe politikalarındaki esneklik ve düzenlemelerdeki eksiklik ve yetersizlikler de, finansal tabloların farklı bir şekilde hazırlanması, sunulması ve yorumlanmasına neden olabilmektedir. Tepe yönetimi, muhasebe politikalarındaki esnekliklerden yararlanmak suretiyle, işletmelerin istedikleri hedeflere ulaşmasını sağlayabilmektedirler (Çıtak, 2009: 83). Bu nedenle bağımsız denetçi, işletmenin önemli muhasebe politikalarının seçiminin makul olup olmadığını ve işletme yönetiminin bu seçimi yaparken finansal tablo kullanıcılarını yanıltma amacı taşıyıp taşımadığını dikkatle araştırır.

Bağımsız denetçinin her zaman finansal tablolara ilişkin mutlak bir güvence elde etmesi mümkün olmayabilir. Bunun nedeni, bağımsız denetçinin finansal tablolara ilişkin önemli yanlışlıkları ortaya çıkarmasını önleyen, yapılan işin niteliğinden kaynaklanan kısıtlamaların bulunmasıdır. Aşağıda bu kısıtlamalara ilişkin örnekler verilmiştir (Akbulak, 2006):

- Örneklem yönteminin kullanılması,
- İşletme yönetiminin kontrol sistemini devre dışı bırakacak şekilde hareket etme ve/veya muvazaalı işlem yapma olasılığı gibi, muhasebe ve iç kontrol sistemlerinin yapısından kaynaklanan doğal kısıtlamalar,
- Bağımsız denetim kanıtlarının pek çoğunun sonuca yönelik olmaktan ziyade ikna edici özellikte olması,

- Gerek bağımsız denetim yöntem ve tekniklerinin yapısı, zamanlaması ve kapsamının tespiti gibi kanıt toplama sürecinde ve gerekse toplanan kanıtlardan hareketle, muhasebe tahminlerinin makul olup olmadığının değerlendirilmesi gibi bir görüşe ulaşılması aşamasında bağımsız denetçinin yaygın olarak kendi kanaatini kullanması,
- İlişkili taraflar arasında yapılan işlemler gibi, finansal tablolara ilişkin bir sonuca varmayı sağlayacak kanıtların ikna ediciliği ile ilgili diğer sınırlamalar.

Bu kısıtlar nedeniyle bağımsız denetimde, makul güvence esastır. Makul güvence, bir bütün olarak finansal tabloların nitelik ve nicelik bakımından önemli bir yanlışlık içermediğine dair bir sonuca varmada yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtının toplanmasıdır. Bağımsız denetçi bu kanıtlara mesleki şüphecilik özelliğiyle yaklaşır. Mesleki şüphecilik, bağımsız denetim kanıtına sorgulayarak yaklaşan ve onu kritik ederek değerlendiren bir yaklaşımı içerir. Mesleki şüphecilik elde edilen bilgi veya bağımsız denetim kanıtının hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli bir yanlışlığa işaret edip etmediğine dair sürekli bir sorgulamayı gerektirir.

6. SONUÇ

Karar vermek, bir seçim problemidir. Bu süreçte kişi, seçeneklerle ilgili mümkün olduğunca çok veri toplar ve topladığı bu verileri kendi bilgi ve tecrübesiyle değerlendirerek seçimini yapar. Bu noktada verilen kararın yanlış olmasının iki temel sebebi olabilir. Birincisi elde edilen verilerin yanlış olması, ikinci ise elde edilen veriler doğru olmakla birlikte kişinin bu verileri doğru değerlendirebilecek bilgi ve tecrübeden yoksun olmasıdır.

Ekonomik hayatta alınan kararlar finansal bilgi-

ye dayandığına göre, verilen kararların isabetli olması ve dolayısıyla kaynakların etkin kullanılması, ilk aşamada finansal bilginin doğru ve güvenilir olmasına bağlıdır. Yanlış bilgiye dayanan her karar isabetsiz olacak ve kaynakların verimsiz tahsis edilmesine neden olarak, karar vericiden başlamak suretiyle domino etkisi yaratarak çeşitli kesimleri, ülke ekonomisini ve hatta küreselleşmenin etkisiyle diğer ülke ekonomilerini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle “kasıtlı olarak yapılan yanlış finansal bilgi beyanı” olarak tanımlayabileceğimiz hilenin maliyetini hesaplamak oldukça güçtür.

Yaşanan muhasebe ve denetim skandallarıyla bu maliyetin farkına varan birçok ülke ve kuruluş tarafından, hilelerin neden olabileceği kayıpların en aza indirilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bir yandan Uluslar arası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları ile muhasebe uygulamalarına standart getirilirken, diğer yandan da denetim hakkında uluslar arası standartların oluşturulması finansal bilginin doğru, anlaşılabilir, güvenilir ve karşılaştırılabilir nitelikte olması için çok önemli çalışmalardır. Ülkemizdeki SPK Bağımsız Denetim Standartları (Seri:X No:22) da uluslar arası düzenlemeleri esas alarak hazırlanmıştır. Söz konusu standartlar sayesinde denetim işleri kolaylaşacağı gibi denetim maliyetleri de düşecektir.

Önemli bir husus da, hileleri gerçekleştikten sonra tespit etmeye çalışmak yerine, gerçekleşmesini önlemek için çalışmalar yapmanın daha rasyonel bir seçim olacağıdır. İşletmelerde hileye neden olacak psikolojik faktörler (hile üçgeni faktörleri) elimine edilmeli, işletmelerde yüksek iş disiplini ve yüksek ahlak tesis edilmeli, çalışanlara gerçekleştirecekleri hilelere karşı kendilerine net ve tutarlı bir duruş sergileneceğinin sinyalleri verilebilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu H. (2007). "Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Mayıs.
- ACFE. (2008). 2008 Report To The Nation on Occupational Fraud&Abuse.
- Akbulak Y. (2006). "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim". **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi**, Sayı:35. http://www.lebibyalkin.com.tr/dergi_icerik.asp?dicerik_id=48
- Altındağ M. (2001). **Vergi ve Revizyon Rehberi**. Yaklaşım Yayınları.
- Ata H.A., Uğurlu M. ve Altun M.Ö. (2009). "Finansal Tablo Hilelerinin Önlenmesinde Denetçi Algılamaları". **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1.
- Bozkurt N. (2009). **İşletmelerin Kara Deliği Hile: Çalışan Hileleri**. Alfa Yayınları: İstanbul.
- Bozkurt N. (2000). **Muhasebe Denetimi**. Alfa Basım: İstanbul.
- Çatıkkaş Ö. ve Çalış Y.E. (2007). "İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenebilmesi İçin Hile Belirtileri". **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2.
- Çıtak N. (2009). "Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama mıdır?". **Mali Çözüm**, Sayı 91.
- Doyrangöl N. (2007). "İşletmelerde İç Kontrol ve İç Denetim", **İstanbul Deloitte Academy**.
- Dumanoğlu S. (2005). "Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi". **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt XX, Sayı 1.
- Emir M. (2008). "Hile Denetimi", **Mali Çözüm**, Sayı:86.
- Erdoğan N. (2002). "Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluđu ve SAS No.82". **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Sayı 6.
- Erol M. (2008). "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler". **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1.
- Gürer H. (2009). Bağımsız Denetim Uygulamaları, Denetim ve Muhasebe Standartları, Etik Değerler. archive.ismmmo.org.tr/docs/seminer/02022009_HuseyinGurer.ppt
- Gürsoy H. (2009). "Muhasebe Hilesi". **Yaklaşım**, Sayı 203.
- Kaval H. (2005). **Uluslar arası Finansal Raporlama Standartları Uygulama Örnekleri İle Muhasebe Denetimi**. Gazi Kitabevi: Ankara.
- Küçük E. ve Uzay Ş. (2009). "Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar". **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 32.
- Önder T. (1999). "Finansal Tabloların Denetiminde Hile'nin Araştırılması ve Denetçinin Sorumluluđu-82 nolu Denetim Standardı ve SPK Standartları Arasındaki Farklar", **Marmara İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt XV, Sayı 1.
- Özbirecikli M. (2006). "Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme". **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Yıl:5, Sayı:18.
- Özşahin G. (2000). "Bağımsız Denetçinin Hata ve Hilelere İlişkin Sorumluluđu", SPK Muhasebe Standartları Dairesi Yeterlilik Etüdü, Ankara.
- Öztürk C. (t.y). "Uluslar arası Standartlar Çerçevesinde Denetim ve Benzeri Hizmetler". www.tmsk.org.tr/makaleler/.../CANOZTURK-TURMOB-MAKALE.doc

Pazarçeviren S.Y. (2005) “Adli Muhasebecilik Mesleği”. **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2.

Ramos M. (2003). “Auditors’ Responsibility For Fraud Detection”. *Journal of Accountancy*. January 2003
<http://www.journalofaccountancy.com/Issues/2003/Jan/AuditorsResponsibilityForFraudDetection.htm>

Sermaye Piyasası Kurulu. Seri: X, No: 22 “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ”. 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete.

Türk Dil Kurumu. **Türkçe Sözlüğü**. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

Üstünel B. (2009). “Konuşma”. **1. Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik Ve Sosyal Sorumluluk Konferansı**, 11-13 Haziran 2009, Edirne.

http://www.denetimnet.net/Pages/uluslararasi_denetim_standartlari.aspx

